

Odraz sodobnih političnih sprememb v jeziku slovenskega časopisja**

Za trditev, da jezik odraža družbene spremembe, se zdi, kot da je vzeta iz proslule teorije marrizma, po kateri je vsakemu (revolucionarnemu) koraku v življenju družbe ustrezala višja stopnja v razvoju jezika (kot kategorije v družbeni »nadstavbi«). Seveda je vse odvisno od tega, ali se z izrazom *jezik* misli *sistem jezika* (po saussurjevski terminologiji *la langue*) ali njegova *uporaba* (*la parole*). Če mislimo na slednje, potem je tako, da se dejansko ne more spremeniti niti neznatna pentlja na modnem oblačilu, ne da bi se to »odrazilo v jeziku«, pod pogojem seveda, da je taka pentlja *vsaj enkrat* jezikovno omenjena (izgovorjena ali zapisana). Če velja za pentljo, velja tudi za zapletene družbene odnose, vendar ni naloga jezika, da bi družbene spremembe odražal, ampak da bi v družbi služil kot sredstvo za sporazumevanje, tako da nalogo »odražati družbene spremembe« opravi jezik kar mimogrede (v zadovoljstvo raziskovalcev jezika in družbe). Ni pa doslej ne Marru ne komu drugemu uspelo prepričljivo dokazati spremembe v sistemu jezika, ki bi ustrezala oziroma bila posledica (revolucionarne) spremembe družbenih odnosov. Jezik seveda je sistem v premiku, vendar ne »sistem v skokih«, tu spremembe potekajo počasi in so razločno vidne šele z določene razdalje, spremembe pa tudi niso zmeraj *razvoj*, višja stopnja glede na prejšnje stanje, so le *drugačno* stanje, čeprav so seveda bili poskusi, da bi se drugačno stanje ustoličilo kot višja stopnja razvoja, kot »napredek«. Tako so si npr. vzhodnonemški jezikoslovci (na simpoziju, imenovanem Jezikovna kultura v socialistični družbi, Liblice 1976) obupno prizadevali prepričati udeležence o superiornosti nemškega knjižnega jezika v njihovi, socialistični družbi nasproti knjižni nemščini v treh (kapitalističnih) državah z nemščino kot sporazumevalnim jezikom. Dejansko pa so dokazali, da nemško govoreči Zahodni Nemci ne razumejo *terminologije*, ki je poimenovala družbene odnose socialistične družbe. Spominjamo se, da so se nad podobnim nerazumevanjem pritoževali koroški Slovenci iz Avstrije, češ, ne razumemo časopisnih člankov, katerih vsebina se nanaša na samoupravne družbene odnose. V obeh primerih sta jezika res odražala družbene odnose, vendar le na ravni uporabe jezika (jezika kot govora), sistema obeh jezikov pa sta bila identična (če pri koroških Slovencih odmislimo manjše izrazne možnosti »njihove« slovenščine, ker pač tam ni jezik celote *vseh družbenih funkcij*, kot je jezik v matici).

Družbene spremembe v Sloveniji, katerih bistvo je ukinitve enopartijskega sistema socialističnih odnosov in vzpostavitev večstrankarskega sistema nekoč že obstoječih kapitalističnih odnosov, k sreči niso bile revolucionarne oz. »kontrarevolucionarne«, tako da ni treba operirati z nekdanjimi merili o njihovi »naprednosti«, a gotovo so spremembe, ki se morajo kazati v jeziku, in sicer v njegovi uporabi. To je na področju, kjer se po definiciji odražajo takoj, sproti vsak dan, se pravi, v publicistiki oz. njeni ožji sferi, v dnevnem poročevalstvu.

V poročilu ameriške fundacije Gannet, namenjenemu obravnavi vzhodno-

* Dr. Tomo Korošec, redni prof. na FDV.

** To je predelano in dopolnjeno predavanje za tuje slaviste na ljubljanski poletni šoli l. 1991. Pod tem naslovom objavljeno v zborniku: XXVII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1991, 99–108.

evropskih sredstev množičnega obveščanja, je za Jugoslavijo rečeno, da je imela pod komunističnim režimom žurnalistično kakovost, »ki je bila daleč nad žurnalizmom njihovih vzhodnoevropskih sosedov. Vlada je občasno zdrobila kako zgodbo ali utišala kakega novinarja, ki ji ni bil všeč, vendar na splošno je bilo kar precej medijske odprtosti. Televizijski programi, časopisi in magazini so imeli povsem zahodni videz in jih ni bilo lahko razlikovati od podobnih medijev v sosednji Italiji. (...) Ironija je v tem, da se je kvaliteta novinarstva poslabšala potem, ko se je izrodil komunistični nadzor nad deželo in sta se v Sloveniji in Hrvaški vzpostavili novi, nekomunistični vladi. Nekoč ugledne publikacije so se sprevrgle v forume za potlačena nezadovoljstva etničnih skupin in nacionalnih strasti. Najprej so mediji izgubili objektivnost, kot posledica tega pa je bil težko prizadet status novinarstva.«¹

Poročilo ugledne fundacije nejasno omejuje poslabšanje kakovosti novinarstva na čas, ko sta se v Sloveniji in na Hrvaškem vzpostavili nekomunistični vladi, in se potemtakem »poslabšanje« ne nanaša tudi na žurnalizem v drugih delih Jugoslavije, zlasti v Srbiji, kar je pač obžalovanja vredna pomota tega poročila. Kakor je iz formulacij v poročilu mogoče razbrati, se poslabšanje kakovosti novinarstva povezuje predvsem z izgubljanjem objektivnosti pri poročanju,² niso pa zajeta važna vprašanja novinarske stroke, kot so npr. žanrska izčiščenost, jezikovna ustreznost, pravočasnost in referenčna natančnost. Vprašanj slovenskega jezika poročilo iz razumljivih razlogov ne obravnava, zato »poslabšanje kvalitete novinarstva« v tem, gotovo dobronamernem poročilu jemljem kot širok vrednostni okvir, da bi ugotovil, ali se ta padec kakovosti lahko nanaša tudi na jezik, konkretno, slovenski knjižni jezik.

Da to ne bi bilo preobsežno, hkrati pa nejasno opravilo, je treba, prvič, zastavljeni okvir zožiti tako, da se bo »kvaliteta novinarstva« – in to sugerira tudi samo poročilo, saj govori o kvaliteti *žurnalizma* – nanašala na (časopisno) poročevalstvo in ne bo zajemala široke publicistike, in, drugič, v delu naslova tega sestavka, to je »jezik slovenskega časopisja«, je treba ločevati med jezikom, kakor se kaže nasploh v časopisnih besedilih (vzporedno npr. z jezikom v besedilih znanstvenostrokovne funkcijske zvrsti), in ožje, »časopisnim jezikom«, s čimer se pri nas zelo površno označuje skup (inventar) tistih jezikovnih sredstev, ki so se oblikovala pod vplivom posebne vloge, ki jo ima jezik v poročevalstvu, torej tega, kar imenujemo *poročevalski stil*. To ločevanje je žal treba poudariti, ker se tako pri nas kot drugje pogosto obravnava kot eno in isto, zlasti pri jezikovni kritiki, in se stilu poročevalstva pripisujejo pojavi, ki sploh ne spadajo sem.³

Sodobne družbenopolitične spremembe se v jeziku časopisnih besedil zato kažejo predvsem v: 1. političnem jeziku in 2. stilistiki poročevalstva.

1. Pri nas se je jezikovna kritika vsaj dve desetletji zadrževala pri jezikovnih

¹ »Emerging Voices: East European Media in Transition«. A Gannet Foundation Report, Columbia University, New York City, oktober 1990. Poročilo je v slovenski javnosti zbudilo veliko pozornost. Tukaj je navedeno po: F. Vreg, *Perspektive političnega pluralizma v Jugoslaviji ali »bliše in beda« novih demokracij*. Teorija in praksa, 1991, 1–2, 11–22.

² Splichal ločuje v jugoslovanski medijski praksi osemdesetih let dve smeri. Prva pomeni zmanjševanje odvisnosti medijev od politike, zlasti s pojavi alternativnega tiska, druga pa v povečanju napetosti med federalnimi mediji, kar je povezano s t. i. nacionalno homogenizacijo. Prva smer je avtonomnosti medijev prispevala, druga jo je, nasprotno, zmanjševala. (S. Splichal, *Medrepubliški nesporazumi*. Teorija in praksa, 1989, 3–4, 349–351.)

³ Med zgoraj zapisanimi, a pozno objavljenimi kritikami časopisnega jezika je ena iz Kocbekovega dnevnika: »Sleheri dan sem poslušal in prebral popačene besede, izumetničene in lažne stavke, okušal njih lažnivost in smešno nurnost, pa nisem nič storil. Že davno bi se moral zavediti dejstva, da je tiskana beseda (poleg ustnega aktivističnega govora) najgrotesknejši izraz današnje zlobe, zmede, laži in neumnosti.« Edvard Kocbek, *Dnevnik*, 1952. Nova revija 1985, 33–34, 97.

ohlapnostih, pri pravopisnih, slovničnih, besednih in podobnih *napakah*, se pravi, pri slabi jezikovni rabi v besedilih, ki so stopala pred javnost v časopisih, predvsem dnevnikih, in so v tem smislu seveda bila časopisni jezik, ne pa tudi stvar časopisnega poročevalskega stila, saj so bila besedila *politike* in torej samo zadnja faza v procesu, s katerim je vladajoča ideologija pred javnostjo utemeljevala svoj obstoj. V tem jeziku političnih besedil je šlo pravzaprav za zlorabo jezika in z bogato literaturo se da pokazati, da so se tega zavedali tudi nekateri nosilci ideologije (Šetinc, Gorjup) in da smo te jezikovne pojave kritizirali tako partijski (Pogorelec, Korošec) kot nepartijski jezikoslovci (Toporišič, Dular), saj besede preprosto niso pomenile tistega, »za kar smo se domenili«. Šlo je za t. i. *prekrščevalstvo*, kot se je za to pred nekaj leti uveljavila Toporišičeva metafora.⁴

V političnem jeziku, kot je nastopal v slovenskem časopisju, je šlo za prepletanje besedja s treh pojmovnih področjih, kot je pokazal Igljčar,⁵ namreč, za poimevanja iz družbenoekonomske ureditve (npr. *organizacija združenega dela, združevanje dela in sredstev družbene reprodukcije, samoupravna interesna skupnost, poslovodni organi*), poimevanja družbenopolitične ureditve (npr. *družbenopolitična skupnost, krajevna skupnost*) in poimevanja pravne ureditve (npr. *samoupravni splošni akt, družbeni dogovor, samoupravni sporazum*). Zlasti izrazju iz družbenoekonomske ureditve so nekateri teoretiki nasprotovali že zelo zgodaj, izrazito v začetku osemdesetih let, takrat ne brez posledic, tako npr. zagrebški profesor Horvat v reviji *Direktor*, katere številka z njegovim prispevkom je bila zaplenjena.⁶

V zadnjih dveh letih je zlasti izrazje s prvega in tretjega področja izginilo, še preden je eno zakonodajo nadomestila druga. Samoupravno besedišče je kratkotalo odmrlo in to bi bila prva ugotovljena sprememba v sodobnem političnem jeziku: v slovenskem poročevalstvu tega besedja ni več. Proces sicer še poteka in ne moremo vedeti, ali ne bo prišlo do novih mistifikacij. Izginotje razmeroma obsežnega samoupravnega besedišča pravzaprav še ni sprememba v jeziku, dokler praznega prostora ne izpolnijo nova – česar se lahko samo bojimo.

Zato je zanimivejše vprašanje, ali je s političnimi spremembami (ki se sicer spet ponujajo kot demokratizacija, tokrat »strankarskega pluralizma«) izginilo *izražanje* (la parole, govor), ki je bilo političnemu diskurzu po pravici očitano kot birokratščina, birokratska latovščina, politično frazerstvo, ali kot je zapisal novinar Buchalle v *Süddeutsche Zeitung*, partijska kitajščina.⁷ Ali je torej izginil govor, ki je bil po splošni oceni brezbarven, kanclijsko uniformiran, hermetičen, nekomunikativen, ker:

⁴ Prim. J. Toporišič »Samoupravna« slovenščina. V: Povejmo naravnost! Zbornik: Jezikovni odsevi birokratskih odklonov v samoupravni družbi in jezik množičnih občil, Ljubljana 1985, 37–49; o prekrščevalstvu na str. 38. Podobno tudi T. Korošec, Svetnik in svetovalec. Pet minut za boljši jezik, Ljubljana 1972, 138–141; prim. tudi A. Puhar, V laboratoriju samoupravnega žargona. *Teleks*, 21. 4. 1983. O političnem jeziku gl. tudi T. Korošec, Družbenopolitična vsebina v sredstvih javnega obveščanja. Obveščanje in odločanje. *Revija za vprašanja informacijsko-komunikacijske in dokumentacijske dejavnosti v delegatskem sistemu*. Ljubljana 1979, 2, 63–68.

⁵ A. Igljčar, K vprašanjem tematske tipologije poimevanj za nove pojave in pojme iz naše družbene prakse in teorije. – V: Povejmo naravnost! 30–33.

⁶ Tam je zapisal: »Kot vidite, konstantno govorimo o kolektivu, podjetju itd. in se izogibam mistifikacijam, kot so TOZD, SOZD, združeno delo in podobno, ker so to mistifikacije celo v jezikovnem smislu; združeno delo je pojmovno ime, z njim pa se dela kot z osebo, kar ima vse mogoče posledice...« B. Horvat, Privredni sistemi i stabilizacija, Trenutek sadašnji, prošli i budući. *Direktor*, 2. 2. 1983, 25.

⁷ Izvleček iz komentarja Karla Buchelleja je prineslo *Delo* 28. 5. 1986, in sicer na strani, ki je bila namenjena slavljenju 13. kongresa ZK Jugoslavije. Tu novinar piše, da »... tudi jugoslovanski partijski funkcionarji zapadajo partijski kitajščini. Z njo pa partija ne bo pridobila jugoslovanske mladine, ki pozna povsem drugačno, kritično, iskreno in neposredno govorico, kot je to dokazala na kongresu socialistične mladine slaba dva tedna pred kongresom.« (str. 7).

– politični jezik slabo izraža družbene spremembe, ker družbenopolitični delavci s političnimi frazami najlaže zamegljujejo slabo vsebino in odgovornost posameznikov (F. Šetinc),⁸

– je sindikalna organizacija pogosto tretja ali četrta ustanova, kjer obravnava iste stvari. Ko govorijo, imajo na voljo že izdelane obrazce (B. Pogorelec),⁹

– družbene odnose označujejo birokratski in tehnokratski elementi, ker se ljudje bojijo opredeliti in ker gre za nepoznavanje vsebine (M. Gorjup).¹⁰

Te, že pred leti zapisane oznake imajo vsaj dve skupnosti lastnosti.

Označujejo, prvič, splošnega političnega govorca (konkretnega, še tako slabega, partijskega, seveda nismo kritizirali),¹¹ in drugič, vse so prezrle važno dejstvo, da politični govorec uporablja politični jezik kot monopolist, njegov edini argument je argument moči, njegov posebni interes pa je bil ohranjanje monopola v družbi. Tak politični jezik je dejansko nastopal z metasocialnega položaja, kazal pa se je kot jezik splošnega družbenega interesa, ki ga ni mogoče sproti preverjati, kajti preverjanje je prepuščeno edino eni, vodilni sili v družbi – partiji. Partijski govorec in partijski jezik sta bila to, kar sta bila, ker sta bila sistemsko postavljena nad družbo in izven nje. Politični jezik je bil oblastniški jezik in je že s tem odkrival in hkrati prikrival za oblastnika edini pomemben interes, tj. obdržati se na oblasti. Kakor hitro pa je vladajoča partija izgubila edini argument, tj. argument moči, in se je morala za oblast spopasti z drugimi političnimi skupinami in strankami, politični jezik ni bil več jezik moči in si politični govorec ni mogel več prisvajati občega interesa, se je moral zjasniti tudi njegov govor. Če je hotel biti uspešen v boju za volivce, njegov politični govor ni smel prikrivati.

Za sedanja politična besedila v časopisih je značilno, da so oblikovana previdno, včasih tudi zavito, in sicer tudi za javnost znotraj ene politične stranke, npr.:

»Kaj bomo storili za gospodarstvo po (novih) volitvah (naslov)

Ko bo prišlo do bistvenega zasuka v razmerju političnih sil (podčrt. T. K.) in bo SDP lahko sooblikovala ekonomsko politiko, (...)»¹²

»Osutek proračuna Slovenije za leto 1991 narobe jemlje in narobe daje. Edini, ki je z njim lahko zadovoljen, je gospod Janša. Zato ga bo branil z besedo in orožjem, kupljenim s proračunskim denarjem.«¹³

Novinarju, ki sporoča široki javnosti, pa je dano, da se – kot je zahteval Gorjup – opredeli, ne pa zgolj navaja obvezne dele (ideološko preverjenih) političnih besedil. Tako dnevnik Delo (ki si prizadeva ohraniti relativno neodvisnost od vplivov političnih strank) ne prinaša zgolj obvestil o tem, da je ta in ta tovariš zasedel to in to pomembno funkcijo, ampak Delovi novinarji urejanje kadrovskih zadev vidijo tudi kot »oster zakulisni boj« ali »intrigo«.¹⁴

⁸ F. Šetinc, cit. po J. Kranjc, *Novinarski jezik – edina tarča?* Delo, 23. 12. 1978, 19.

⁹ Avtorica ima sindikalni jezik samo za zgled političnega jezika. B. Pogorelec, *O časopisnem jeziku*, Delo, 5. 4. 1969, 16.

¹⁰ M. Gorjup, *Samoupravno novinarstvo*, Ljubljana 1987, 99–100.

¹¹ Bolj poglobljene in bolj določene analize političnega jezika so se začele v zgodnjih osemdesetih letih, izrazito v drugi polovici. Tako pr. v op. št. 4 navedeni zbornik *Povejmo naravnost! Pohvale vredno je tudi besedilo Borisa Jaušovca Politični jezik v Jugoslaviji*, dipl. naloga na FSPN, Ljubljana 1988.

¹² »Bistveni zasuk v razmerju političnih sil« tukaj pomeni večje število volilnih glasov in s tem za SDP izstop iz opozicije. Ljubljanska Pentagonale. Stranka demokratične prenove, Ljubljana, marec 1991, št. 1, str. 1.

¹³ E. M. Pintar, *Diagonale*. Stranka demokratične prenove Slovenije, Ljubljana, marec 1991, št. 2, str. 10.

¹⁴ Npr.: »Včerašnja Peterletova javna – televizijska – izjava, da upa, da bo lahko podpredsednikovo ime povedal že prihodnji teden, pa daje slutiti oster zakulisni boj za to visoko mesto v vladnem kabinetu.« Delo, 4. 5. 1991, 1. Miha Jenko.

»Na videz gre za dokaj nepomemben spor, vendar pa se v ozadju skrivajo še nekatere intrige. Ve se namreč, da je dr. Rodeta za funkcijo direktorja Kliničnega centra kadrovala stranka slovenskih krščanskih demokratov, čeprav je član SDZ.« Delo, 3. 5. 1991, 3. Vinko Vasle.

Novodobne politične spremembe so povzročile, da so iz političnih besedil v slovenskem časopisju skupaj s prej omenjenim samoupravnim besediščem (TOZD/tozd je spet *podjetje*, *firma*, vzgojnovarstvena ustanova je *vrtec*, individualni poslovodni organ je ponovno *direktor*) izginili znaki totalitarnega političnega sistema, kot so diskvalifikacija drugače mislečih in iskanje razrednih sovražnikov,¹⁵ etiketiranje (*anarholiberalci*, *nacionalisti* ipd.), posploševanje indukcije (npr.: *pod pretezo, da kritizira negativne pojave v naši družbi, napada temeljne postavke te družbe*), sklicevanja na samoumevne, vendar nerazpoznavne in nedokazovane resnice (npr.: *naši družbi so ti pojavi tuji, odveč je dokazovati, dobro znan princip, to ne prispeva k demokratičnemu dialogu*), olepševanje (npr.: *trenutne težave, prehodne slabosti, popravki cen nam. zvišanje cen*), poenostavitve (npr.: *iz krize nas bo pripeljalo še več dela; filozofija je povsod, le o delu, tistem proizvodnem delu, ne slišim ničesar*), pomenoslovni preskoki in pomensko zastiranje (npr.: *k cenam izdelkov bomo doplačali začasni namenski prispevek za ohranitev proizvodnje in predelave mleka ter nemotene preskrbe*).¹⁶

Podobne jezikovne stranpoti so znane iz vseh enopartijskih družbenih sistemov, glede vračanja v poprejšnje naravno stanje pa je položaj pri nas tak kot na Hrvaškem in podoben češkemu, nemara tudi stanju v nekdanji Nemški demokratični republiki.

2. Bolj opazne so spremembe v novodobnem slovenskem časopisju, nanašajoče se na eno, sicer ozko področje stilistike poročevalstva, a tudi te bi samo pod določenim pogojem ocenili kot padeč kakovosti novinarstva.

Gre za pojav t. i. rumenega tiska oz. za stil tega tiska, ki ga še uvrščam v poročevalstvo, vendar na njegovo obrobje. To zato, da bi iz tega okolja predvsem izločil tisk s pornografsko vsebino in sliko. Prav je sicer, da smo na Slovenskem razmeroma zgodaj in uspešno razčistili s čistunskim škandaliziranjem nad pornografsko literaturo, saj je za narodno kulturo povsem nepomembna. Toda kakor ima spotakljiva slikovna erotičnost nekakšna lastna pravila o najmanjšem znosnem okusu, tako mora rumeni tisk, ki – javnosti namenjen – uporablja slovenski jezik, delovati v okviru knjižnega standarda, to pa pomeni vsaj v pravopisu in slovnicu. Ker je poimenovanje »rumeni tisk« v našem času in prostoru slabšalno, ga posamezni listi seveda ne sprejemajo zase, a tukaj odloča pri nas zdaj zveličavni *trg*, in če je rečeno, da je bila po taki vrsti tiska pri nas potreba, to vsaj nekateri listi potrjujejo z visoko, celo zelo visoko naklado.

In tako je namesto t. i. *novoga žurnalizma*, ki bi bil lahko popestritev in požlahtnitev slovenske publicistike, pa zanj najbrž nimamo ne moči ne korajže za tveganje, skozi ta tržna vrata prišel še edini manjkajoči znak zahodnega tržnega poročevalstva – senzacionalizem. Po jezikovni plati, torej kot stilni pojav, je prišel – to je treba reči v njegovo dobro – v čisti obliki, s čimer mislim, da se kot tak kaže, zato mu ni mogoče očitati, da je kič (ki se po definiciji kaže za nekaj, kar v resnici ni). Kaže se namreč kot običajna metoda, ki jo kot tako sprejema tudi naslovnik. Tako v naslovih kot v besedilih so stilne prvine hotena oblika, s katero se želi doseči čisto določen učinek, tj. pritegnitev kupca.

Tukaj si še ne upam, toda treba bo odgovoriti na vprašanje, ali nam je bilo zgolj vsiljeno kot socialistična morala ali pa je bilo res stvar naših kulturnih navad,

¹⁵ Npr. »K razpravi se je priglasi tudi general Ivo Tominc. Izrazil je posebno zaskrbljenost glede pisanja o naši armadi, ki da je cinično, sovražno, nekorektno in nepošteno« (...) »Takšno pisanje je domala identično s cilji podtalne vojne, ki so avtorjem člankov očitno jasni...« Večer, 17. 2. 1988, 2. Ivanka Mihelič.

¹⁶ Zgledi so iz Jaušovčeve razprave, cit. tukaj v op. št. ...

da nismo sprejemali tiska, ki bi poročal o zasebnih pikantnih zgodbicah in intimnostih iz življenja popularnih oseb (filmskih zvezdic, plejbojev, pevcev in njihov erotičnih afer), da smo nadalje podrobnosti iz črnih kronik o umorih in ubojih različnih stopenj krutosti prepuščali kriminalistiki in psihiatriji in da celo tega, ali je kaka znana oseba iz našega vsakdanjika postala srečni očka ali mamica, nismo šteli za neogibno sestavino naše informiranosti. Torej nič takega, kar bi se lahko spravilo v okvir načela javnosti kot ustavne kategorije in pravice do obveščenosti kot prvine splošne deklaracije o pravicah človeka.

V stilistiki smo o senzacionalizmu (zlasti časopisnih naslovov) govorili kot o posledici napačne rabe jezikovnih sredstev, ki se lahko, a ne nujno, vzame kot senzacionalizem. To so t. i. *hiperbolični naslovi* kot ena od vrst *zastrih naslovov*.¹⁷

Ni mogoče zanikati, da pri nas v senzacionalizmu ne bi zapadli tudi »resni« časopisi in revije, npr. Delo in Dnevnik ali Jana in Teleks. Za zgled navajam prosluli »Primer Trobec« iz obdobja 1979–1984 (torej še ne izrazito tržnega obdobja), tj. za naše razmere stoodstotno izjemen primer šestkratnega morilca žensk, dvakrat obsojenega na smrt in končno po številnih sojenjih na dvajset let ječe. O zadevi je pisalo osem slovenskih listov, Delo ji je posvetilo kar 4.932 vrstic. Njena izjemnost je naše poročevalstvo zalotila nepripravljeno, in preden se je oglasila stroka, novinarska, pravna, zlasti viktimologija, je bilo narejenih veliko napak tako nasproti zločincu kakor tudi njegovim žrtvam in njihovim svojcem.¹⁸ Časopisni naslovi, kot npr. *Sežgana trupla v krušni peči*, *Rabelj begunk iz osamljenosti* (Nedeljski dnevnik), *Ostanki okostij dokazujejo, da gre za najmanj pet oseb* (Delo), *Ustreliti ga ali ne ustreliti?* (Teleks), in besedila s podrobnimi opisi dejanj spolnega iztirjenca (npr. »Nato sem jo zavil v rjuho in s peči zvalek v peč. Kakšne štiri ure je gorelo«). Jana, 5. 11. 1980) so bili senzacionalizem, ob katerega slabih izkušnjah so dozoreli mnogi časopisi.

V novejšem času se senzacionalizem kot stilni pojav kaže v listih, kot so *Kaj*, *Lady* in *Slovenske novice*. Tednika *Delo Plus* in *Delo Plus Iks* (prvi začel izhajati 7. 4. 1990, drugi 28. 8. 1990) sta se po začetnih uspehih (visoka naklada!) zlila z Delom oz. Slovenskimi novicami.

Med temi ima najdaljši staž mariborski *Kaj*, ki je začel izhajati v začetku I. 1984, tedaj kot tabloid, zdaj je informativno-zabavni časnik, najmlajši, *Lady*, pa se z največjo naklado ponuja kot prvi slovenski ženski tabloid. Za vse velja (oz. je veljala) oznaka iz prej omenjene Gannetove študije o povsem zahodnem videzu, vendar tega ne zaradi videza ne zaradi vsebine ni treba šteti kot kompliment. Tako npr. *Slovenske novice* ne prinašajo izključno prispevkov, ki bi že s svojo ekskluzivnostjo dajali možnost za senzacionalistično poročanje, vendar so (skupaj z *Lady*) nagnjene k takemu oblikovanju besedil, zlasti v naslovih pa je opazen izbor izraznih sredstev, ki ga v stilistiki imenujemo hiperboličnost, ta pa je (dobra) podlaga za senzacionalistični učinek.

To se kaže v izboru besed, ki se lahko nanašajo na vznemirljive izseke iz resničnosti ali tako konotacijo omogočajo, čeprav tak izbor nanašanja (taka denotacija) za sporočanje o dani vsebini ni ne potrebna ne običajna v poročevalstvu (gre za način, s katerim se tudi spravilo zelja lahko vidi kot »sekanje glav«), na besedni ravni pa naslovi z besedami *umor*, *škandal*, *ubiti*, *grob*, *grozovitost*, *skrivnostno izginotje*, nadalje besede, rabljene v prenesenem pomenu, česar iz izolira-

¹⁷ Gl. o tem T. Korošec, *Zastri časopisni naslovi*, JIS 33 (1987/88), št. 5, 137–143.

¹⁸ Zadevo je raziskala in ovrednotila pravni ter poročevalski vidik vseh besedil Branka Smole Potokar v diplomski nalogi *Senzacionalizem v črnih kronikah*, Katedra za novinarstvo FSPN, Ljubljana 1990.

nega naslova ni mogoče razbrati, zato je naslov prevara, npr. *Mina v mariborski bolnišnici* (kjer »mina« ne pomeni »eksplozivno telo«), besede, povezane s spolnostjo, npr. *Trda erotika malih oglasov*, *Posteljne norčije Charlieja Chaplina*, *Sadisti in mazohisti prihajajo na plan*, *Smrtonosna zapeljivka*. Hiperboličnost se dosega s povečano rabo primerkov in presežnikov; na prvi, pridobivalni strani *Dela Plus Iks* kar dva presežnika in en primernik, ki tu ni običajno sredstvo reklamnega oglaševanja, npr. *Najgrozovitejši množični morilec dežele Twin Peaksa*, *Najcenejše trgovine z rezervnimi deli*, *Nevarnejši od tanka* (23. 4. 1991).

Seveda so v rumenem tisku tudi pojavi, zaradi katerih Gannetovo poročilo po pravici govori o padcu kakovosti novinarstva. Ker niso stvar stilistike, jih tu ne bom razčlenjeval, pojasnilo pa potrebujejo vsaj toliko, da se pove, da ne morejo pomeniti padca kakovosti dosedanjega novinarstva (ki je, rečeno mimogrede, odigralo nadvse pozitivno vlogo pri našem kulturnem prehodu v strankarski pluralizem), ampak k dosedanemu samo pristavljajo del, ki je slabše kakovosti. Ti pojavi kar prevečkrat prinašajo v današnji dan zatohlost nekdanjega časopisnega pričkanja med liberalci in klerikalci, praznega zabijanja nasprotnikov, zafrkavanja in (nepodpisanega) podtikanja.¹⁹

Površno razumevanje demokratizacije se kaže tudi v upadanju občutka za mero, ko gre za uporabo vulgarizmov. To so besede, možne v drastičnem zasebnem izražanju, med bližnjimi znanci ali v nebrzdanih mladostniških klapah, vendar pa jih kultivirano javno sporočanje ne prenese in ga za to ni mogoče obtožiti malomeščanskega čistunstva. Če je Gannetovo poročilo hotelo ali ne, padec kvalitete žurnalizma se v tem pogledu lahko nanaša na nenavzočnost dobrega okusa, npr. »... da bi privatizacija (...) zajebala številne Slovence (Slovenske novice, 12. 9. 1991, 3, Vinko Vasle), SQ – brca v rit (Delo, 29. 10. 1991, 5, naslov; Ilija Bregar), »... da pomoči v drek policijo...« (Delo, 19. 11. 1992, 2, Marko Jakoppec.

Na prikazane stilne pojave je mogoče gledati tudi takole: Val senzacionalizma, ki ga prinaša novodobni rumeni tisk, je v nekem smislu kompletiral slovensko poročevalstvo. Senzacionalizem se kaže kot tak in ga razpoznavamo na pričakovanih delih poročevalstva kot pričakovano metodo, s tem pa se je izostrilo tisto področje, kjer ga ne pričakujemo in ne sprejemamo.

Če med posledice političnih sprememb štejemo tudi visoko konkurenčnost med časopisi (zaradi katere tudi resni časopisi prepogosto podležejo skušnjavi in z objavljanjem t. i. »nizkih udarcev« v medstrankarski tekmi prestopajo meje kulturnosti), so spremembe v jezikovni rabi lahko tudi spremembe na bolje, pri čemer »na bolje« pomeni izboljšavo stilnih postopkov, ki omogočajo lažje, hitrejše – torej tipično časopisno branje. Tako je npr. Delo, ki je zadnji dve desetletji izkazovalo težnjo po ustaljenosti (zanesljivost tradicionalizma!) v tipologiji naslovov, vzdrževalo *nadnaslove* kot izključno tehnične enote *naslovij*, ki so lajšali branje na straneh, kjer ni bilo paginalnih naslovov, tj. v t. i. sobotni prilogi. Postopno, z letom 1992 pa dokončno, je sprejelo nadnaslove v naslovja na paginalno določenih straneh in s tem sledijo ljubljanskemu *Dnevniku* in mariborskemu *Večeru*, ki sta se že v obdobju, ko se Delu kot osrednjemu glasilu SZDL ni bilo treba nadmerno prizadevati za pridobivanje bralstva in dvig števila naročnikov, oba »manjša« dnevnika pa sta to morala počenjati v znatno izrazitejši meri. To sta med drugim

¹⁹ Npr.: »Kot dober kristjan bi Gajšek moral prepričati svoje ljudi, da je Bog enako milosten do vseh, pristaviti pa bi moral, da je do njega manj, ker ima vodilno vlogo in greh na duši, saj se je prekršil proti krščanskim dogmam: ne želi svojemu bližnjemu nič slabega! Delo Plus, 28. 12. 1990 (avtor nepodpisan).

dosegala tudi z negovanjem tipičnega (čeprav nižje stopnje zahtevnosti) branja časopisov, ki se zadovoljuje s količino sprejetih informacij v naslovju, hkrati pa tudi bere z *izbiranjem* besedil na isti strani. Ta način branja podpirajo nadnaslovi. V Delu se sicer še zmeraj uporabljajo predvsem t. i. tehnični nadnaslovi²⁰ njihova vloga pa je nadomestiti tisto količino informativnosti, ki jo izgubi *veliki naslov*, ko je bila v njem poudarjena pridobivalna funkcija. Pridobivalnost v časopisnih naslovih pa seveda je tudi posledica konkurenčnosti, boja za obstanek.

Med izrazito slabe posledice novodobnih sprememb pa spada velik upad skrbnosti pri urejanju časopisnih besedil. V Dnevniku, v Delu pa še posebej, je število pravopisnih in tipkarskih (nekoč tiskarskih) napak naraslo do praga, ko moti gladko branje.

²⁰ To so področni, zemljepisopodročni, feljtonski, tematski in sovisni naslovi. Veliki nadnaslov, ki je izrazito netehničen (domač v Večeru in Dnevniku) se v Delu pojavlja redko. Gl. T. Korošec, Časopisni nadnaslovi v sodobnih slovenskih dnevnikih (tilpoločka razvrstitev). Slavistična revija 38 (1990), 3, 209–219.

MANCA KOŠIR*

Slovenski dnevnik v luči kodeksa novinarjev RS

Mnogi razpravljavci o novinarstvu vidijo temeljno povezavo med svobodo tiska, demokracijo in profesionalnostjo novinarskega dela, ki da je možna le ob zagotovitvi prvih dveh postavk.¹ Ker z uvedbo večstrankarskega sistema v Sloveniji lahko govorimo o demokratizaciji političnega prostora in svobodi tiska, me je zanimal tretji člen v navedeni navezi, se pravi profesionalnost novinarskega sporočanja. To sem preučevala zlasti v dnevnoinformativnem tisku v tem letu, posebej pozorno od 13. do 20. novembra 1993, ko sem brala Delo, Dnevnik, Večer, Slovenske novice, Slovenca in Republiko v luči Kodeksa novinarjev R Slovenije, sprejetega v Gozd-Martuljku 19. 11. 1991. leta.

Branje dnevnega tiska skozi optiko novinarskega kodeksa sem si izbrala zato, ker je uresničevanje njegovih profesionalnih normativov v vsakodnevnih novinarskih besedilih *preverljivo* in za razpravo o položaju slovenskega novinarstva pomembnejše in po mojem mnenju produktivnejše kot navajanje (makro)komunikoloških teoretskih spoznanj o modelih in procesih množičnega komuniciranja. Odkar imamo Slovenci lastno državo, smo namreč intenzivno vključeni od sredine osemdesetih let tako v Združenih državah Amerike kot državah Zahodne Evrope v živahno premišljevanje o tem, ali je novinarstvo *poklic* ali *profesija*. Prav 1991. leta sprejeti kodeks naj bi bil dokaz, da si tudi slovenski novinarji prizadevajo vzpostaviti svoj poklic kot profesijo in tako preseči prejšnje stanje, za katero sta bili značilni transmissijska vloga množičnih občil in partijska »poslušnost« novinarjev družbenopolitičnih delavcev.

* dr. Manca Košir, izred. prof. na FDV

¹ Seznam obsežne literature na to temo glej npr. v Weischenberg, Siegfried (1992): *Journalistik*, Opladen: Westdeutscher Verlag. Za zdajšnje slovenske novinarske razmere pa je priporočljivo branje prispevka Johna O'Neilla *Journalism in the market place* v Belsey, Andrew in Chadwick, Ruth (ur.) (1992): *Ethical Issues in Journalism and the Media*, London in New York: Routledge).